

Ondernemen in een Dijk van een Delta

Beleven van het unieke verhaal van Nederland

Storyline Dijk van een Delta als basis voor de
ontwikkeling van 12 regionale beeldverhalen

Geschreven door meesterverteller Rien van den Heuvel



overleven met water

Dijk van een Delta: ruimte voor regionale beeldverhalen

In het advies Groeten uit Holland van de VROMraad wordt het concept regionale gebiedsverhalen geïntroduceerd. Als reactie daarop stelt het kabinet in 2007 dat regionale beeldverhalen een uitstekend middel zijn om regio's toeristisch op de kaart te zetten. Ze geven richting aan ruimtelijke ontwikkelingen en gezamenlijke projectontwikkeling door recreatieondernemers en andere partijen. Op verzoek van het kabinet hebben de gezamenlijke provincies het landelijk programma regionale beeldverhalen ontwikkeld. Er worden in de periode 2010 – 2012 een vijftal pilots uitgevoerd om te experimenteren met dit nieuwe concept.

Onder het motto Overleven met water heeft een groep van 12 recreatieondernemers het initiatief genomen tot het pilotproject Dijk van een Delta. Daarin wordt met regionale beeldverhalen als instrument voor nieuwe vormen van gebiedsontwikkeling in de Nederlandse delta aan de slag gegaan. Het gebied van de pilot beslaat het gehele oost-west georiënteerde Nederlandse rivierengebied en de Zeeuwse delta vanaf de Nederlands-Duitse grens tot aan de Noordzee. De provincies Gelderland, Noord-Brabant, Zuid-Holland en Zeeland zijn actief bij deze pilot betrokken.

In dit boekje staan de ontwikkelde storyline en de plot van Dijk van een Delta. Op basis hiervan worden per plek van ontwikkeling regionale beeldverhalen ontwikkeld. Dit voor het stimuleren van innovatie op het gebied van recreatie en ruimte. Ook wordt op

grond hiervan een masterplan ontwikkeld en zullen er regionale inspiratiekaarten tot stand komen met als doel de ontwikkeling van nieuwe economische dragers in het gebied.

Recreatieondernemers en andere stakeholders (zoals plaatselijke, regionale, provinciale en landelijke overheden) zijn op een actieve, innovatieve wijze betrokken bij plekken van ontwikkeling. Zij nemen de medeverantwoordelijkheid voor de ruimtelijke kwaliteit ervan. Het uiteindelijke doel van het project Dijk van een Delta is een brug te slaan naar nationale en internationale toeristische promotie van de Nederlandse delta door het ontwikkelen en aanbieden van aantrekkelijke ontdekkings- en verblijfsarrangementen, die gebaseerd zijn op de regionale beeldverhalen.

De aansprekende pilot Dijk van en Delta geldt niet alleen als inspiratiebron voor het desbetreffende gebied, maar ook als voorbeeld voor andere plekken waar het landelijk programma regionale beeldverhalen wordt geconcretiseerd. De Stichting Innovatie Recreatie & Ruimte speelt een grote rol bij kennisverwerving en kennisverspreiding over regionale beeldverhalen. De uiteindelijke bedoeling is immers dat de recreatieve sector als geheel een vernieuwingsslag maakt. De sector wil zichtbaar bijdragen aan zijn brede maatschappelijke verantwoordelijkheid ten aanzien van ruimtelijke kwaliteit, vooral omdat recreatie en een aantrekkelijke (leef)omgeving zeer nauw met elkaar samenhangen.



Dijk van een Delta daagt recreatieondernemers samen met anderen uit tot behoud door ontwikkeling van de unieke kwaliteiten van hun gebied.



Colofon:

Stichting Dijk van een Delta
Panovenweg 18
6905 DW Zevenaar
T. 0316 52 35 20
F. 0316 34 14 22
info@dijkvaneendelta.nl
www.dijkvaneendelta.nl

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door de ondersteuning van de provincies Gelderland, Noord-Brabant, Zuid-Holland en Zeeland. Een speciaal woord van dank aan de recreatieondernemers, die actief aan deze uitgave hebben meegewerkt.

tekst:

Rien van den Heuvel
MAW, bureau voor teksten

fotografie:

Marleen van den Heuvel

lay out:

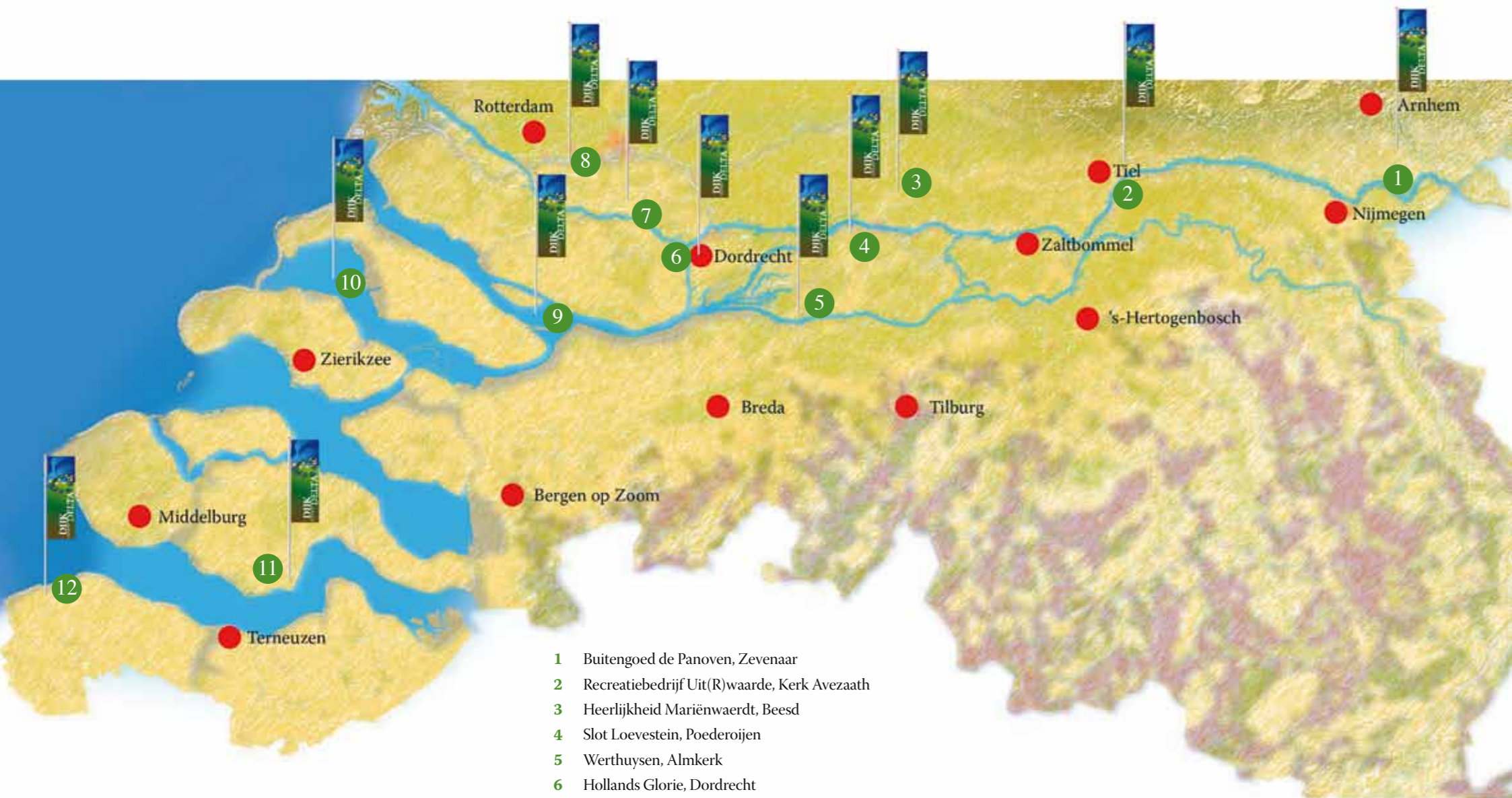
Ferdy Steger
het communicatieplein

druk:

Drukkerij Tielen

“Marc”: Erwin Hogeboom

“Marleen”: Lotte van Gemert



- 1 Buitengoed de Panoven, Zevenaar
- 2 Recreatiebedrijf Uit(R)waarde, Kerk Avezaath
- 3 Heerlijkheid Mariënwaardt, Beesd
- 4 Slot Loevestein, Poederoyen
- 5 Werthuysen, Almkerk
- 6 Hollands Glorie, Dordrecht
- 7 Molens Kinderdijk
- 8 Aqualiner/waterbus Dordrecht - Rotterdam
- 9 Zicht op Hollandsch Diep, Volkerak, Krammer en Haringvliet
- 10 Zicht op de Grevelingen
- 11 Comfortcamping Scheldeoord, Baarland
- 12 Waterdunen, Breskens

Samen op pad: het begin van een bijzondere ontdekkingsreis

“Weet je wat? Wij gaan lekker met de fiets. Anderhalve week uit-waaien”, zegt Marc tegen zijn zeventienjarige dochter Marleen. “Fietsen? Kan dat niet met de auto dan?” “Natuurlijk wel. Maar op de fiets beleef je echt het heel anders.” “Waar gaan we naar toe?” “Al eens in de delta geweest?” “Moeten we helemaal naar Zeeland fietsen? Dat meen je niet.” “Je mag dan wel net geslaagd zijn, maar wat hebben jullie daar op de HAVO eigenlijk geleerd? Onze beroemde delta ligt echt niet alleen in Zeeland, daar zul je de komende dagen wel achter komen.” “Krijg ik daardoor een goed beeld van de recreatiesector in ons land? Daar gaat het me om.”

Marleen wil misschien iets gaan doen met een opleiding in de recreatie. Maar ze twijfelt nog. Kneuterig geitenwollen sokkengedoe spreekt haar in elk geval niet aan. De hele dag zitten vergaderen, net als haar vader die provinciebestuurder is, dat is ook niet haar ding. En je 's avonds thuis bedelven onder grote stapels papier, daar moet ze niet aan denken. Nee, ze moet het echt nog maar eens goed bekijken.

Vader Marc weet zeker dat er in onze Dijk van een Delta geen gebrek aan inspiratie is.

“Laat je verrassen”, zegt Marc. “De laatste tijd heb ik zo veel rapporten gelezen over de stijgende zeespiegel, ruimte voor de rivier,

veiligheid, in combinatie met natuurontwikkeling en recreatiemogelijkheden, dat ik het nu weleens met eigen ogen wil gaan bekijken.” “Als je onderweg maar geen toespraken gaat houden. Dan draai ik acuut om.”

“Nee Marleen, dat doe ik op het provinciehuis al genoeg. Op vakantie wil ik het echte Nederland zien en beleven. Hier en daar actieve recreatieondernemers spreken. We zullen het unieke verhaal van ons land over leven met water niet alleen horen, maar we zullen het ook zien, voelen, ruiken, proeven.”

Dus pakken ze op een zonnige zomerochtend hun tassen vol met spullen. De fietsen gaan achterop de fietsdrager van de auto en dan gaan ze op weg.

“Op naar de delta”, zegt Marc als ze hun vertrouwde stad Amsterdam achter zich laten en op de snelweg richting Utrecht gaan. Via de A12 slaan ze af naar Arnhem en Zevenaar.

“Ik ben bang dat je jezelf behoorlijk vergist, Marc. Voor de delta gaan we dus finaal de verkeerde kant op.”

“We beginnen bij het begin. Een boek lees je toch ook niet achterstevoren?” merkt Marc droogjes op.

Het begin van de delta

Klei, wielen, pontveren en overweldigende ruimte

Op het terrein van de Panoven in het buurtschap Ooy bij Zevenaar zetten ze hun auto neer. Een bijzonder gebouw. Een grote schoorsteen in het midden en daaronder, als een soort tent, een met pannen gedekt dak. Daaronder zijn allemaal gangen te zien. “Heel apart”, stelt Marleen vast.

Marleen en Marc worden hartelijk welkom geheten door mede-eigenares Erna Kruitwagen. Die wijst hen de weg naar hun ruime kamers, die sfeervol zijn ingericht in een van de droogloodsen. “Waar blijf je nou met die delta van je? Wat heeft zo’n oude stenenbakkerij nou te maken met de rivieren?”

Achter een groot glas fris kan Marc het niet laten om zijn kennis te spuien. “Weet je dat onze Nederlandse bodem voor een groot deel is opgebouwd uit zand, grind en klei dat duizenden jaren door de rivieren is meegevoerd en hier is afgezet? Van dijken was tot zo’n beetje het jaar 900 geen sprake. Bij overstromingen werd in het gebied zand en klei afgezet. Het zand kwam het dichtst bij de rivier terecht, want zand is zwaarder dan klei. De lichtere kleideeltjes zonken langzaam weg, verder van de rivier verwijderd. Duizenden jaren ging dat zo door. Zo vormden zich langs de rivierstromen zandige oeverwallen waarop de eerste mensen gingen wonen. Verderop zetten zich dikke pakketten klei af van wel drie tot vier meter dik. Klei, daar gaat het hier allemaal om. In deze streek tussen de Rijn en de IJssel worden al sinds de Romeinse tijd dakpannen, stenen en vloertegels (estriken) gebakken. De mooie stenen van de Nederlandse huizen zijn hier langs de rivieren gebakken. Kom, op de pedalen. We gaan naar het begin van onze delta.”

Ze zijn nog maar nauwelijks van het Panoventerrein gefietst of Marleen moet al afstappen op de steile helling van een dijk. “Ik dacht dat we hier op het platteland waren”, puft ze.

Terwijl ze vanaf de dijk uitkijken over een fraai landschap met meidoornheggen en sappige groene weilanden, zegt Marc: “Kijk, dit zijn de Oude Rijnstrangen.”

“O, nou anders geen Rijn te zien”, stelt Marleen vast.

“We zijn hier in het gebied van het begin van onze delta. Vroeger

splitste de Rijn zich hier niet zo ver vandaan bij Lobith in de Waal en de Oude Rijn. Maar de Waal slokte bijkans al het water op en de Oude Rijn kwam steeds verder droog te staan. Dat kon zo niet doorgaan. En dus hebben ze in 1700 de splitsing van de Rijn een kilometer of zeven verder naar het westen gelegd. De Oude Rijn is hier tegenwoordig niet meer dan een paar strangen. Varen kun je er niet meer op. Maar de natuur is gebleven. Die Oude Rijnstrangen zijn een schitterend gebied. Tegenwoordig splitst de Rijn zich bij de Pannerdense Kop in de Waal en het Pannerdens Kanaal. De Waal verandert bij Gorkum van naam. Daar wordt het de Merwede, die wat verderop overgaat in de Noord en de Oude Maas langs Rotterdam. De Oude Maas komt uit in de Nieuwe Waterweg die bij Hoek van Holland uitmondt in de Noordzee. En het Pannerdens Kanaal? Dat splitst zich een kilometer of wat verderop bij de Westervoortse Kop in de IJssel en de Neder Rijn die overgaat in de Lek en de Nieuwe Maas en die uiteindelijk ook uitkomt in de Nieuwe Waterweg.” “Alsof je een emmer leeggooit”, verzucht Marleen.

“En daarmee zijn we er nog lang niet. We hebben in ons waterland ook nog de Linge, de Biesbosch, de Schelde, de Maas. Zo zou ik nog wel een tijd door kunnen gaan”, zegt Marc, terwijl ze vanaf de dijk uitkijken over de uiterwaarden van de Oude Rijnstrangen. Marleen laat het even op zich inwerken. “Water en rivieren zat in zo’n klein land, als ik het zo hoor. Maar voorlopig zie ik daar langs de dijk alleen nog maar een meertje liggen.”

“Dat is een wiel. Deze hier heet de Breuly”, legt Marc uit. “In deze streek de Liemers wordt het ook wel een waai genoemd. Het is het overblijfsel van een oude dijkdoorbraak. Zie je hoe die dijk hier kronkelt? Die slingerende dijk en die waai hebben alles met elkaar te maken. Vroeger waren de dijken niet zo hoog en sterk als tegenwoordig. Onze voorouders hadden nog niet die knotsen van machines. In de winter, als het water hoog stond, vormden zich vaak ijsdammen op de rivier. Die verstopten de stroom. Het opgestuwde water moest toch ergens heen. Dus ging het over de dijk heen of er dwars doorheen. Op die plekken spoelde het binnenstromende

water met een enorme kracht een putdiep gat uit in de bodem. Zo’n doorgebroken dijk moest natuurlijk weer dicht worden gemaakt. Dat lukte niet dwars door het gat dat het water in de bodem had uitgeschuurd. Dus werd de dijk er omheen gelegd. Zo zijn al die kronkels hier in de dijk ontstaan. De gaten vol water langs de slingerende dijken zijn gebleven. Je zult er nog heel wat tegenkomen”, verzekert Marc zijn dochter.

Over kronkelende dijken fietsen ze langs dromerige dorpjes, groene uiterwaarden met koeien en paarden, oude rivierlopen, kleiputten en wielen.

Na het dorp Pannerden rijden ze in pijlsnelle vaart van de dijk af de Kijfwaard in. Ze komen op de uiterwaard langs een paar knotsen van moderne steenfabrieken. Met het veerbootje de Heen en Weer deinen ze over de Rijn, die bij Spijk ons land binnen gekomen is en na een paar kilometer vanaf Lobith/Tolkamer al omgedoopt is tot het Bijlands Kanaal. Het veerpontje, waarmee alleen voetgangers en fietsers overgezet kunnen worden, legt aan op de veerstoep in Millingen. Al snel rijden ze door het schitterende natuurgebied de Millinger Waard.

Ze zien er wilde Konikspaarden en Galloway oerrunderen. In dit gebied heeft de Waal - net als eeuwen geleden – de ruimte om brede zandduinen te vormen. Dwars door die duinen gaan ze naar de aanlegsteiger van het veerbootje de Halve Maen, dat hen over de brede onstuimige Waal naar Gendt in de Betuwe brengt. Ze zien dat heel dit gebied wordt omringd door stuwwallen, ontstaan tijdens de voorlaatste ijstijd: het Montferland, het Reichswald bij Kleef, de Zuidelijke Veluwezoom. “Als de rivier zo’n 20.000 jaar geleden niet door de stuwwal bij Kleef was gebroken en zodoende de Gelderse Poort had gevormd, dan had de Rijn nu heel anders gelopen”, legt Marc uit. Van Gendt fietsen ze over de dijk naar Doornenburg om met een grote veerboot het Pannerdens Kanaal over te steken naar Pannerden. Van daaruit rijden ze terug naar de Panoven in Zevenaar. Hun fietstocht bracht ze in een paar uur tijd met drie veren over maar liefst drie waterwegen: het Bijlands Kanaal, de Waal en het

Pannerdens Kanaal. Ze fietsten en vaarden langs de hoofdwaterkraan van Nederland: de splitsing van de Rijn bij Fort Pannerden, daar waar onze Nederlandse delta begint. Wat een overweldigende ruimte, omringd door stuwwallen aan de horizon. Wat een prachtige vergezichten over water en waarden onder een majestueuze Nederlandse lucht.

“Dat hebben we toch maar mooi in een middagje gefikst: alvast drie veren op onze deltahoed”, zegt Marc trots. “Ja, ouwe padvinder. Dit was niet verkeerd”, vindt Marleen.

Kleibeleving

De Panoven Zevenaar

Na het avondeten staat Wim Kruitwagen, de man van Erna en telg uit een roemrijk stenen- en pannenfabrikantengeslacht, al te wachten bij de kleiput van de Panoven. Hij vertelt vol vuur dat de Panoven een ronde zigzagoven is, de enige in zijn soort die nog bestaat in heel West Europa. Het is daarom niet alleen een rijksmonument, maar ook is de Panoven opgenomen in de route van Europees Industrieel Erfgoed.

“Op een steenfabriek was het vroeger keihard werken,” zegt Wim. “Het hele proces van hoe in het verleden stenen werden gebakken, is hier stap voor stap te volgen. Niet voor niets is dit het Nederlands Dakpannen- en Baksteenmuseum. Eigenlijk is de Panoven een soort openluchtmuseum, dat bovendien nog echt kan werken als het zou moeten.”

Ze krijgen een rondleiding langs de kleiput, de oude persmachine, de droogrekken en het ovengebouw.

Dan moeten Marc en Marleen zelf aan de bak. Onder de deskundige leiding van een echte stenenbakker maken ze hun eigen baksteen. Ze mengen en kneden klei met water. Ze doen de geknede klei in een steenvorm, die ze zorgvuldig afstrijken en ondersteboven kiepen op een plankje. Er komen twee nog niet gebakken stenen

tevoorschijn. Voorzichtig krassen ze er hun namen in. Ze mogen hun stenen te drogen leggen in een van de droogrekken. “Ik draai ze wel af en toe om. Dan drogen ze beter. Kom ze over een tijdje maar ophalen,” zegt de steenbakker.

Na zo'n dagje uitwaaien en werken in de klei is het lekker slapen in de kamers van de Panoven.

“En hoe vond je het? Nog suggesties?” vraagt Erna Kruitwagen als ze de volgende ochtend al heel vroeg klaar staan om afscheid te nemen. “Nou,” zegt Marleen “Jullie hebben hier een schitterende omgeving, die zo veel vertelt over onze delta. Ik neem aan dat de overheid en de recreatieondernemers daar stevig op inzetten.”

“Die samenwerking begint te komen,” zegt Erna. “Om de toeristen echt het verhaal van dit gebied te kunnen laten ervaren, moet je dingen met elkaar verbinden. Zo zijn we bezig met de vorming van Buitengoed de Panoven. Daar horen ook de klei-afgravingen in het park en de waai de Breuly bij. Daarmee kan het unieke verhaal van dit begin van onze delta verteld worden. Recreatieondernemers en heel de gemeenschap hebben er baat bij wanneer dit gebied stevig op de kaart gezet wordt. Dat kan alleen in goede samenwerking. Zo hebben we de gemeente Zevenaar nodig, die eigenaar is van de Breuly. En laten we de kleibeleving niet vergeten. Klei uit de rivieren ligt aan de basis van zo veel dingen. Recreëren in huisjes met lemen wanden. Maar ook kleimassages bijvoorbeeld. Of cursussen pottenbakken en boetseren voor de artistiekelingen.”

“Prima ideeën”, zegt Marleen. “Er valt hier volop te ondernemen.”

Eigenaars de Panoven Wim en Erna Kruitwagen: “Wij zijn bezig met de ontwikkeling van Buitengoed de Panoven samen met de gemeente Zevenaar als eigenaar van de waai de Breuly, met kleibeleving als thema. Om de bezoekers het unieke landschap optimaal te kunnen laten beleven in het Buitengoed zijn er veel partijen nodig.”





Na de nodige dijken en een oversteek met de pont fietsen vader en dochter langs de oevers van de Linge. Deze begint bij het dorp Angeren aan het Pannerdens Kanaal. Tot Tiel is het een gegraven waterloop. Vroeger was de Linge vanaf Tiel een grote aftakking van de Waal. Tegenwoordig is de Linge geen Waaltak meer, maar is ze wel heel erg mooi. En het riviertje dient nog steeds als hoofdafvoer van overtollig binnenwater van de Betuwe. Ze fietsen langs Betuwse dorpen als Elst, Zetten, Hemmen, Ophemert, Kesteren en Echteld. Een best eind. “Linge betekent Lange Water”, citeert Marc uit de folder. “Vertel mij wat”, antwoordt Marleen. “De Betuwe, dat is toch het land van de Batavieren? Wie weet springt er dadelijk wel zo’n woeste inboorling achter een struik vandaan.”

“Wie weet”, zegt Marc “Die Batavieren huizen hier al zo lang. De Romeinse schrijver Tacitus schreef in de eerste eeuw na Christus het boek Germania. Daarin verbaasde hij zich er over hoe de dappere Batavieren hier in dit moerasgebied in de buurt van de zee konden leven. Niet zo gek om daar versted over te staan. We leven in dit land voor een groot deel onder de zeespiegel. Ongelofelijk toch? Wij Nederlanders hebben eeuwenlang met tomeloze energie gewerkt om het water onder controle te krijgen en om deze streken bewoonbaar te maken. Die strijd houdt nooit op.”

Bij Tiel zegt Marc: “Kom, ik moet even mijn ouwe vriend Flipje de hand gaan schudden.”

“Dus je moet onderweg ook nog allerlei zakenrelaties gaan onderhouden? Houdt dat werk van jou dan nooit eens op?”, foertert Marleen.

de Betuwe

Dwars door het land van Batavieren en Flipje

Maar Marc is niet te stuiten. Enthousiast vertelt hij over Jasper Aap en juffrouw Schaap, die met Flipje uit Tiel spannende avonturen beleefden. En jawel, daar op het plein voor streekmuseum De Grote Sociëteit in Tiel staat Flipje vereeuwigd in brons. “Sinds 1935 heeft het fruitbaasje jamfabriek De Betuwe vertegenwoordigd. Bij elke pot jam kreeg je plaatjes van de held. We waren er gek op. Niet alleen op Flipje, maar ook op de Betuwse jam natuurlijk. Tegenwoordig is de jamfabriek De Betuwe overgenomen door Hero uit Breda. Maar Flipje, het vrolijke mannetje met de koksmuts op en het bessenslijf, is gebleven. In het streekmuseum hebben ze een hele afdeling aan hem gewijd. Hebben we nou geen tijd voor, maar je moet er beslist eens gaan kijken. “ Hij geeft het Betuwse fruitbaasje plechtig een hand. Marleen vindt het knap stom. Maar even later volgt ze stiekem het voorbeeld van haar vader. Zo’n lekker ventje moet je te vriend houden. Je weet maar nooit.

Watersport

De Beldert Zoelen

Vlakbij Tiel ligt Zoelen. Een mooi dorp met een flinke kerktoeren, molen De Korenbloem, een kasteel in een bos en typische boerderijen met T-vormige rietgedekte daken en oversteken aan de achterkant. “Een plaatje”, roept Marc uit.

“Water”, verzucht Marleen. Na dat fietsen langs de waterkant vindt ze het hoog tijd worden om een lekkere duik te nemen. Geen probleem. Recreatiebedrijf Uit(R)waarde exploiteert hier, naast een aantal andere recreatieplassen in de buurt, De Beldert. Dat zijn maar liefst twee grote waterplassen. “Zeker een flinke dijkdoorbraak geweest,” oppert Marleen.

“O, die zijn er hier zeker geweest, maar je hebt in het rivierenland niet alleen wielen en klei-afgravingen. In de bodem heeft de rivier ook heel veel zand en grind achtergelaten. De Beldert is een grote zandafgraving van in totaal wel negentig hectaren. Zand kunnen we volop gebruiken voor wegeaanleg en voor de bouw”, weet Marc te melden. “Tjonge jonge, wat zouden we toch zijn zonder al die folderkennis van je”, zegt Marleen. “Internet dit keer”, corrigeert Marc. “Heerlijk”, roept Marleen als ze het water uitkomt en kletsnat naast Marc komt zitten op het brede zandstrand. “Moet je zien, je kunt hier ook zeilen en vissen. En hé, zie je dat daarginds? Je kunt hier ook duiken. Met een echt duikerspak aan. Dat zou ik best wel willen. Ze hebben hier een echte duikschool met instructeurs. Mag ik?”

“We hebben daar vandaag dus echt geen tijd voor”, beslist Marc. Maar zoals dat gewoonlijk gaat bij vaders en dochters, komt er uit de onderhandeling toch een mooi compromis. Marleen huurt een snorkeluitrusting en kan op die manier het onderwaterleven van De Beldert verkennen. Baarzen, snoeken en modderkruipers ziet ze zwemmen. Van andere bezoekers hoort ze dat er hier een cockpit van een Boeing 747 en een vissershut op de bodem liggen. Misschien ligt er onder water wel een verdronken dorp.

“Hier kom ik zeker terug”, weet Marleen als ze na een paar uur weer hun fietsen opzoeken.

“Helemaal tevreden mevrouw?” vraagt Marc.

“Ik zou hier best langer willen blijven. Kansen genoeg voor horeca-

ondernemers en campingshouders hier in de buurt. Waarom staan er hier aan de waterkant eigenlijk geen huisjes? Het zou toch hartstikke leuk zijn om hier te kamperen. Plek zat. En van hieruit zou je toch ook met een toeristenboot langs de Linge kunnen, helemaal naar Rotterdam of naar Arnhem. Hoeven we ook niet te fietsen.”

“Terwijl jij daar onder water de wondere wereld van De Beldert bestudeerde, heb ik me hier op het strand maar eens verdiept in de folders van Recreatiebedrijf Uit(R)waarde. Wist jij dat ze bij Uit(R)waarde plannen hebben om met de boot een rondje rivierenland te gaan maken over de Linge, de Lek en de Waal? Alsof ze jouw gedachten geraden hebben. En over huisjes gesproken: bij Uit(R)waarde beheren ze ook het Recreatiegebied De Gouden Ham in Maasbommel. Daar willen ze 120 woningen voor verblijf buitendijks gaan bouwen. Moest je vroeger niet proberen. Maar Nederlanders worden steeds creatiever als het om water gaat. Het worden daar in Maasbommel drijvende woningen. De helft drijft net als een boot de hele tijd op het water. De andere woningen, die staan wel op de grond in de uiterwaarden, maar als het hoog water is, dan gaan ook die gewoon als boten drijven. Nee, die varen niet weg. Daarom liggen ze aan een paal. Slim toch. De mensen hier worden steeds betere maatjes met de rivier. In 1995 was het water zo hoog dat de dijken op springen stonden. Een paar honderdduizend mensen werd gedwongen om te evacueren. Met veestapel en al. Het heeft ze geleerd om de rivier de ruimte te geven. Ze begrijpen nu dat je de rivier niet op moet sluiten in beton, maar dat je juist door ruimte voor de rivier nieuwe natuur en volop recreatiemogelijkheden kunt scheppen.”

“Die mogelijkheden zou ik met beide handen aangrijpen, als ik hier woonde”, zegt Marleen.

Marleen: “Veel mensen genieten in en rond het water van De Beldert. Hier zouden de bezoekers best langer willen verblijven. Volop kansen om daar op in te spelen met fantastische belevenissen in dit typische rivieren- en dijkengebied.”



Bijzondere landbouw

Heerlijkheid De Mariënwaerdt Beesd

“We rijden hier over de wereldberoemde Appeldijk langs de Linge”, zegt Marc. “Zie je die hoogstambomen aan weerskanten van de dijk? Het zijn appelbomen, waaraan in de lente een zee van bloesems te zien is.”

“Leuk”, zegt Marleen. “Maar volgens mij heb ik ook peren aan de bomen zien hangen. Wat heeft dit trouwens allemaal met onze Dijk van een Delta te maken?”

“De rivieren brachten ons niet alleen de klei om er stenen van te bakken, maar ze namen ook een heleboel vruchtbare grond voor ons mee. Daar verbouwen de Nederlanders al eeuwenlang de lekkerste gewassen op. Daar gaan wij nou eens volop van genieten op De Mariënwaerdt. Kom, we gaan ons daar eens heerlijk laten verwennen.” Bij de bed and breakfast in de monumentale hofstede De Neust uit 1329 zijn ze van harte welkom. De eigenares laat weten dat ze morgen kunnen rekenen op een geweldig ontbijt met versgebakken brood, moestuinjam, landgoedkaas en eieren van de eigen kippen. Allemaal biologisch en allemaal afkomstig van de eigen heerlijkheid De Mariënwaerdt.

Na een enerverende dag slapen vader en dochter als een roos. Maar niet nadat Marc in zijn dromen appels met peren heeft proberen te vergelijken en Marleen zich in de armen waant van Flipje, terwijl ze in haar droom langzaam zijn bessenbuikje begint op te peuzelen. De volgende ochtend blijkt de eigenares niks te veel te hebben gezegd. Marleen en Marc genieten van een verrukkelijk ontbijt. Dan is het de hoogste tijd om het landgoed te gaan verkennen. Ze fietsen

over stille weggetjes en paden. Onderweg zien ze een rijkdom aan planten en dieren.

In deze 900 hectaren tellende oase van rust liggen op terpen oude Betuwse hallenboerderijen, vloedschuren, hooibergen, uitgestrekte akkers, boomgaarden, bossen en weilanden. Terwijl ze uitpuffen op het terras van het pannenkoekenhuis De Stapelbakker, neemt Marc weer een stevige duik in zijn folders. “Dankzij de adellijke familie Van Verschuer kon dit landgoed zo ongeschonden behouden blijven en kun je hier genieten van al het goede dat de aarde te bieden heeft. In de Landwinkel en de horecagelegenheden kun je smakelijke producten kopen die op het landgoed gekweekt en geproduceerd zijn: kaas, boter, vleesproducten van het oud Engelse ras Aberdeen Angus, heerlijke jams en chutneys, notentaart, fruitsappen en honing.” Terwijl ze genieten van een smakelijke pannenkoek met honing citeert Marc vrolijk verder. “De weduwe van graaf Hendrik 1 van Cuijk kocht in 1129 een stuk grond hier tussen de Linge en een zijtak daarvan die de Heriger heette. De weduwe wilde er een klooster stichten, gewijd aan Maria. Al gauw kwamen er acht Norbertijner monniken uit Frankrijk. Die wisten van aanpakken in dit zompige gebied. Gewapend met scheppen en kruiwagens groeven die een brede afwateringssloot, de Bisschopgraaf. Ze legden dijken aan en brachten het land in cultuur. Ondanks heel wat overstromingen groeide en bloeide het klooster De Mariënwaerdt. Met de komst van de protestants gezinde Republiek van de Verenigde Nederlanden kwam er een einde aan het klooster. Het terrein moest verkocht wor-

den. Om het gebied aantrekkelijk te maken voor toekomstige kopers werd het omgedoopt tot heerlijkheid. De eigenaar kreeg het recht van jacht, pacht, visvangst en het beheer over de waterkeringen. Ook mocht hij hier recht spreken. Nog steeds vind je hier de Galgenwaard. Na vererving kwam de heerlijkheid uiteindelijk in handen van de familie Van Verschuer, die het fantastisch heeft bewaard.” “Leuk dat ze hier de boel zo goed bewaard hebben”, zegt Marleen. “Maar als ik zo’n landgoed had, dan zou ik er voor zorgen dat veel meer toeristen hier een aantal dagen kunnen genieten van al dat moois. Niet alleen restaurants en bed and breakfast, maar ook een in stijl ingericht hotel. En die landbouw: dat moeten toch veel meer mensen weten, ook kinderen. Die denken dat melk niet uit koeien, maar kant-en-klaar uit kartonnen pakken komt.”

“Wacht eens even. Daar zie ik de manager lopen, Marco de Haas. Die ken ik vanuit mijn werk. Hé Marco. Ja, ik ben met m’n dochter op pad. Lekker stromen vol inspiratie opdoen in onze Dijk van een Delta. We hebben bij jullie gelogeed. Marleen kan je trouwens nog een paar leuke suggesties aan de hand doen.” Nadat vader en dochter de lof gezwaaid hebben over De Mariënwaerdt, legt Marleen haar ideeën voor over verblijfsrecreatie. “Heel slim van je”, prijst manager Marco de Haas. “Het idee is om hier een nationale plaats te creëren waar een groot publiek (zakelijk en privé) kennis kan maken met de landbouw toen, nu en in de toekomst. Onderdeel in dit concept is het tentoonstellen van een grote collectie museale stukken in en rond de bestaande monumentale boerderijen op het landgoed. Een dag in de Nederlandse Landbouw Expo op Mariënwaerdt is onderhoudend, leerzaam en geeft een beeld van landbouw, voedselketens en alles wat hiermee samenhangt. Ook zijn we bezig met het realiseren van een hotel. En we organiseren regelmatig grote evenementen, die te maken hebben met het landleven. Echt, we willen zo veel mogelijk mensen volop laten genieten van al het goede dat deze heerlijkheid te bieden heeft. We hebben daar anderen hard bij nodig. Samen met recreatieondernemers en overheid kunnen we deze schitterende streek nog verder tot ontplooiing brengen.”



Projectleider Marco de Haas: “De vruchtbare Betuwse grond levert van oudsher een keur aan gezonde, smakelijke producten. Mensen stellen het op prijs te weten waar hun voedsel vandaan komt. Geen betere plek om dit te exploiteren dan De Mariënwaerdt en omgeving. Het gaat om behoud door ontwikkeling van dit prachtige landgoed dat voedsel en belevenissen voortbrengt. Er is nog zo veel te doen, maar altijd samen met anderen.”



Verdediging

Slot Loevestein, Fort Altena, Vestingsdriehoek

Op een bankje op de dijk langs de Waal smullen Marc en Marleen van de landgoedkaas.

“Kijk daar aan de overkant zie je de contouren van Slot Loevestein al liggen. Op dat punt komen de Maas en de Waal samen. Dat is bij Gorkum. Daarna gaan de rivieren samen verder als Boven Merwede. Tegenover Werkendam splitst die zich in de Beneden Merwede en de Nieuwe Merwede. Die laatste staat in verbinding met het Hollandsch Diep, die eindigt in het Haringvliet. Voordat die werd afgesloten, ging het merendeel van het rivierwater daar doorheen naar zee. Nu gaat het meeste water door de Beneden Merwede, de Noord, de Nieuwe Maas, de Oude Maas en de Nieuwe Waterweg naar zee. Komen we allemaal nog tegen.”

“Ziet er stevig uit, dat Slot Loevestein. Er moest zeker heel wat verdedigd worden hier”, merkt Marleen op.

Op het pontveer tussen Fort Vuren en Slot Loevestein leest Marc

een stukje voor uit een folder over Slot Loevestein. “In 1361 bouwde ridder Dirk Loef van Horne een tolhuis op deze strategische plek, precies op het punt waar de Maas en de Waal samenkomen. Bij dit stenen huis van Loef (Loevestein) moesten de schippers tol betalen om verder te mogen varen. Later werd Loevestein een staatsgevangenis. Hier zat onder meer Hugo de Groot gevangen. Die wist te ontsnappen door zich in een boekenkist naar buiten te laten smokkelen. Heel spannend gebied hier. Het is nog net Gelderland, maar het ligt op de grens met Holland en Brabant. Loevestein was een verdedigingswerk. Daarom wil ik je dat graag laten zien”, zegt Marc. Ze gaan de dubbele slotgracht over en komen op de stevig ommuurde binnenplaats langs soldatenhuisjes. Zo veel robuuste verdedigingskracht, Marleen krijgt het er benauwd van: “Mogen we hier wel naar binnen in zo’n onneembare vesting?”

“Tegenwoordig zijn we heel erg welkom hoor. Kom, laten we

Marc peinzend: “Ik ben het helemaal eens met directeur Ien Stijns: Loevestein is een slot met historie en allure, maar ook het fantastische rivierenlandschap er omheen nodigt uit voor verblijven arrangementen. Samen met de andere parels in Dijk van een Delta is dit een unieke belevenis.”

wat drinken op het terras, want over die verdedigingstaken van Loevestein valt nog zo veel te vertellen. In de Napoleontische tijd hoorde Slot Loevestein bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Die liep helemaal van Muiden aan het IJsselmeer tot aan Werkendam in de Biesbosch. In tijden van oorlog werd heel het gebied van de Nieuwe Hollandse Waterlinie onder water gezet met water uit de Zuiderzee en de rivieren. De Linie was maar liefst 85 kilometer lang en vijf kilometer breed. Het water stond zo'n vijftig centimeter diep. Te ondiep om te kunnen varen met een boot, maar diep genoeg om de soldaten met hun paarden en wagens tegen te kunnen houden, want de sloten en vaarten in het gebied waren dan niet meer zichtbaar. Dat waren dan regelrechte valkuilen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is de Nieuwe Hollandse Waterlinie voor het laatst onder water gezet.”

“Daar zullen die Duitsers wel van onder de indruk zijn geweest zeg. Die hadden toch al lang vliegtuigen. Dan heb je toch niks meer aan zo'n waterlinie”, constateert Marleen slim.

“Dat is waar, maar je moet dit land ook op andere manieren verdedigen. Tegen het water bijvoorbeeld. Dat is niet alleen onze vriend, maar vaak ook onze vijand. Daarbij moet je slim te werk gaan. Overleven met water. Wij Nederlanders zijn daar gewoon erg goed in. Je zou die Waterlinie kunnen gebruiken om water op te kunnen vangen wanneer het door klimaatsverandering natter gaat worden. Kom, hoogste tijd om ons in te gaan kwartieren. Daarginds weet ik een prima natuurcamping te vinden.”

Onderweg naar de camping vertelt Marc dat ook dit land vroeger ontgonnen is door monniken. “Daar bij het dorp Brakel ligt het Munnikenland en het voormalig klooster Munnikenhof. Altijd hebben de Nederlanders hier gestreden tegen het water. De laatste jaren hebben we nog beter geleerd hoe we slim met de rivier om kunnen gaan. Tegenwoordig bewegen we mee met de grillen van het water. De dijk hier op de uiterwaarden bij Slot Loevestein wordt een stuk teruggedegd om het rivierwater meer ruimte te kunnen geven. Daardoor ontstaat ook weer nieuwe natuur. Die natuurgebieden langs de rivier moeten uiteindelijk met elkaar in verbinding komen te staan,

zodat de dieren helemaal van de Millingerwaard naar het Munikenland kunnen gaan en naar de Biesbosch. Niet alleen mensen, maar ook dieren hebben nu eenmaal de ruimte nodig.”

“Best wel slim eigenlijk, want zo sla minstens je twee vliegen in één klap. Je maakt Nederland veiliger en tegelijkertijd maak je het land mooier met nieuwe natuur, waar je van kunt genieten”, erkent Marleen, terwijl ze een irritant zoemend insect van zich af mept .

Nadat ze hun plek op de natuurcamping gevonden hebben, zetten ze hun tentje op. Hebben ze die in elk geval niet voor niets meegenomen. Dan gaan ze terug naar Slot Loevestein door uitgestrekte uiterwaarden, langs vriendelijke zomerkaden, stevige winterdijken, buigzame wilgenbossen, moerassen en open graslanden.

Binnen in het Slot komen ze Ien Stijns, de directeur van Slot Loevestein, tegen. Ze kent Marc van een interprovinciaal overleg. Als ze merkt dat Marleen bijzonder geïnteresseerd is in de recreatiemogelijkheden in en rond Loevestein, maakt ze graag wat tijd vrij. Ze legt hen uit hoe de Nederlanders van oudsher altijd gevochten hebben tegen het water en tegen vijanden, die hun vrijheid wilden afnemen. Dat verhaal binnen onze Dijk van een Delta, daar wil Slot Loevestein graag zo veel mogelijk op inspelen.

“Je kunt in deze geweldige omgeving toeristisch zo veel ondernemen”, meent Marleen. “Al dat water alleen al. Met een oude middeleeuwse boot vanuit Rotterdam of Tiel de rivier op naar Loevestein met soldaten en marketentsters aan boord. Ontdekkingstochten met Staatse soldaten door de schitterende uiterwaarden op zoek naar de Spaanse vijand. Tentoonstellingen waar je kunt zien hoe we ons verdedigen tegen het water. Met vooral veel doe-dingen. Natuurgidsen als middeleeuwse monniken om je rond te leiden door het Munnikenland en die je uitdagen om mee te doen aan activiteiten. Riddertoernooien. Speurtochten met verborgen schatten en tollenaars. Heel die mooie omgeving er veel meer bij betrekken met verblijf en arrangementen. Een ruimere horeca in de buurt. Er zijn hier zo veel verhalen. Je kunt hier zo veel ondernemen. Mijn vingers beginnen er van te jeuken. Zo veel moois: daar wil je toch heel veel

mensen uit binnen- en buitenland van laten genieten? Ondernemers en overheden moeten elkaar daarbij stimuleren.”

Ien Stijns zegt dat er wel initiatieven zijn, maar dat vanuit de streek nog veel meer ondernomen zou kunnen worden. Ook Marc weet vanuit zijn bestuurlijke ervaring dat hier samen nog veel ontwikkeld en uitgebreid kan worden. “Neem nou al die forten langs de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Dat zijn er zo veel. En die zijn zo mooi. Je moet eens zien wat er in goede samenwerking allemaal gebeuren kan. Echt, dit is een superuitdaging. Neem nu Fort Altena. Dat ligt in Sleeuwijk. Dat is hier trouwens helemaal niet zo ver vandaan. Die Nieuwe Hollandse Waterlinie, dat is zo veel. Daar zouden we eigenlijk een aparte ontdekkingstocht aan kunnen wijden. Doen we nou niet, want we hebben morgen een afspraak in Almkerk.”

“We hebben hier goud in handen. Nou nog de mensen die het op willen pakken”, zegt Ien Stijns. “Samen moet dat gaan lukken”, zegt ze als ze afscheid neemt van Marc en Marleen.

Langzaam wordt het donker op Munnikkenland. Marc en Marleen laten, zittend voor hun tentje, het machtige decor op zich inwerken: schilderachtige wolkenluchten, de brede rivier, waarop duwbakken met torenhoog opgestapelde containers met Chinese opschriften varen, machtige dijken en de ruime uiterwaarden, waarin wilde planten in allerhande kleuren en geuren in bloei staan.

Werthuysen Almkerk en de Biesbosch

Waterbeheer

De volgende dag zijn vader en dochter al vroeg op. Net als de rivier willen ze naar zee. Maar daar zijn ze nog lang niet. Ze gaan op weg naar het land van Heusden en Altena. Daar, vlak tegen de Brabantse Biesbosch, ligt het dorp Almkerk.

“We gaan naar een echte veenpolder”, zegt Marc wanneer ze met de pont de rivier zijn overgestoken en in Woudrichem zijn beland. “Extra lastige uitdaging, zo'n veenpolder”, stelt hij vast. “Altijd al geweest. Veengrond bestaat voor een flink deel uit water. Als laagveen opdroogt dan klinkt het in en komt het steeds lager te liggen. Dat gaat nog steeds door. Je moet het water in de polder proberen vast te houden, want als de rivieren en de zeespiegel stijgen terwijl het land steeds lager komt te liggen, hebben we een groot probleem. Als je er voortdurend niet van alles aan doet, verandert heel dit groene land in een grote watermassa waar je als mensen niet kunt leven.

Met sluizen en dijken proberen de Nederlanders het water vast te houden in zo'n veenpolder, zodat deze niet verder inklinkt. Maar het water in de polder moet natuurlijk ook weer niet te hoog komen, want dan verandert het in een groot moeras. Om die balans te kunnen vinden, daar zijn wij Nederlanders altijd maar mee bezig hier in onze Dijk van een Delta. “

Inmiddels zijn ze in Almkerk aangekomen. Daar ligt de polder Werthuysen waar ook de golfbaan Almkreek bijhoort. Ze hebben een afspraak met Job Verschoor, de eigenaar van de golfbaan en de polder Werthuysen.

“Jij kent ook iedereen”, zegt Marleen.

“Job Verschoor is niet iedereen hoor. Hij is een bijzondere man met interessante plannen. Hij legt golfbanen aan in een wirwar van herstellde geulen van de Alm, een sinds de Romeinse tijd ingeslapen rivier .”

“Het is hier bij de Brabantse Biesbosch een drassig gebied. Dit is echt een ontmoetingspunt van de rivieren en de zee. De bewoners ervan zaten altijd tussen hamer en aanbeeld”, zegt Verschoor. “In de 1200 hectaren tellende veenweidenpolder Werthuysen gaan we het overtollige water opvangen. We bergen het hier zorgvuldig op en we laten het pas los als dat verantwoord is. Met ons waterbeheer slaan we verschillende vliegen in één klap. In Werthuysen geven we het water de ruimte in sloten en moerasachtige gebieden. In Werthuysen kunnen mensen straks heerlijk recreëren en genieten van de natuur. Er komen routes voor fietsers, wandelaars en kanoërs dwars door het park. Die routes gaan het gebied verbinden met het omringende landschap. In het plan is heel veel ruimte opgenomen voor de natuur met twintig hectaren bos en dertig hectaren water. Inpassing in het landschap en aansluiting bij de karakteristieken van de omgeving staan daarbij centraal. Met Werthuysen vervullen we taken die we als particulier bedrijf niet alléén zouden hoeven te doen. Daarom is een publiek private samenwerking ook zo belangrijk om hier voor de streek werkelijk iets van groot belang neer te zetten. We sluiten aan op de natuur van de Brabantse Biesbosch, een gebied van 9000



Job Verschoor: "Naast golfen ook drijvende huisjes in Werthuysen als uitvalsbasis voor tochtjes langs water en griendhout in Werthuysen en de Biesbosch. Samenwerking met recreatieondernemers en overheden leidt hier tot een tot de verbeelding sprekend project in onze Dijk van een Delta."

hectaren dat is ontstaan in de beruchte Sint Elisabethvloed van 1421, toen een groot deel van de Zuid-Hollandse waarden veranderde in een moerasgebied. Nu vormt het Brabantse en het Zuid-Hollandse deel van de Biesbosch samen met het Nationaal Park de Biesbosch een uniek zoetwatergetijdengebied in Europa. Met de vele routes en arrangementen over land en water (vooral elektrisch varen) kun je dwalen en zelfs verdwalen. Duurzame toeristisch-recreatieve ontwikkeling in en versterking van natuur gaan hand in hand. Het griendhout van de Biesbosch leverde eeuwenlang het materiaal voor manden, maar ook voor zinkstukken die werden gebruikt voor de dijken in de strijd tegen het water. Inmiddels zijn daarvoor in de plaats heel andere materialen gekomen. Maar griendhout is ook prima geschikt als biomassa om er energie mee op te wekken. Riet, wilgenhout, gras, allemaal materiaal voor biogas voor heel veel duurzame energie. En daar maken we hier bij ons project Werthuysen dankbaar gebruik van. We gaan ook algen kweken. Die kun je prima inzetten om het water te zuiveren. We staan nog maar aan het begin van de ontwikkelingen hier in Werthuysen", zegt Job Verschoor. "Er moet nog van alles gebeuren. Er moet stevig geïnvesteerd worden in de aankoop van grond, in openbaar groen, routestructuren, ecologische zones. Met de gemeente, de provincie en het rijk moeten goede afspraken gemaakt worden. We staan hier voor een grote uitdaging in de komende jaren. Hoe zou jij dat doen Marleen?"

"Wat dacht u van een flink hotel en van drijvende huisjes? Toch-ten met bootjes naar de Biesbosch, dat lijkt me ook best wel cool. Natuurlijk moet je aan al je bezoekers ook laten zien waarom dit veenweidegebied zo bijzonder is. En met al dat griendhout hier kun je –naast biomassa voor energie– toch ook heel leuke dingen doen. Onder leiding van oude griendwerkers zelf griendhout kappen. En daarvan dan manden vlechten of mooie tuinbeelden vormen. Daar kun je vast heel leuke workshops mee opzetten." "Je hebt je ogen goed de kost gegeven", zegt Job Verschoor lachend. "Er zijn hier zo veel verhalen over leven met water, zo veel mogelijkheden. Jongelui als jij kunnen we goed gebruiken om dit land steeds veiliger, mooier en leefbaarder te maken, waarbij we ons eigen erfgoed niet verloochenen, maar juist versterken." Na een stevige fietstocht tegen de wind in komen ze aan in Werkendam. Daar, te midden van een unieke natuur met krekens en eilandjes vol watervogels, riet en griendhout zoals die alleen in Nederland te vinden is, logeren vader en dochter in het luxe hotel De Brabantse Biesbosch in Werkendam. Wat een weelde. Wat een mooi uitzicht hier in dit oer-Nederlandse landschap met een bedrijvige jachthaven en een oude schutsluis. De ontwikkeling van de Biesbosch kun je zien in het vlakbij gelegen Biesbosch Museum dat een bezoek zeker waard is.

's Avonds aan het diner voor twee kan Marc het niet nalaten om

dochterlief nog even bij de les te houden. "We hebben niet alleen de rivierendelta van de Rijn en de Maas, maar we hebben ook de delta van de zeearmen. Vroeger kwam het zoute zeewater door die open zeearmen een heel eind het land binnenstromen. Het verschil in waterstand op de rivieren was door eb en vloed toen behoorlijk groot. Maar tegenwoordig komt het zeewater eigenlijk alleen maar de rivieren op via de Nieuwe Waterweg. Zoals je weet zijn de zeearmen -behalve de Westerschelde- na de watersnoodramp van 1953 afgesloten door dammen. De getijdenwerking is daardoor ook hier in de Biesbosch een heel stuk minder geworden. Maar andersom werkt het ook. Door afsluiting van het Haringvliet dwingen we tegenwoordig het rivierwater om via de Oude en de Nieuwe Maas en de Nieuwe Waterweg naar zee te stromen. Daardoor dringen we het zoute zeewater op de Nieuwe Waterweg weer terug de zee op. Op een goede manier leven met water in deze lage landen. Daar gaat het om."

Die avond heeft Marc voor zijn dochter nog een extra toetje bewaard; ze gaan varen op de zalmshow van mijnheer Hakkers, de secretaris van de vereniging De Ouwe Drijverschuit. Al varende vertelt Hakkers: "Vroeger was de drijverschuit het bekendste zeilende vissersschip van de beneden rivieren. De drijverschuit of zalmshow werd vooral gebruikt voor drijfnetvisserij op zalm. Tot het einde van de vorige eeuw werden de drijverschuiten van



hout gebouwd. Daarna verschenen de eerste geklonken ijzeren drijverschuiten. Het waren exacte replica's van hun voorgangers. De drijvers waren echte platbodems. De vissers leefden doorgaans de hele werkweek in hun scheepje en sliepen aan boord onder de huik, een primitieve behuizing onder het neerklapbare zeildoeken tentje nabij het voorschip. Onder de huik stond een "peurtje" of "vuurduiveltje" opgesteld. Deze kleine kachels zorgden niet alleen voor de verwarming, maar dienden ook als kooktoestel. Toen de visserij sterk achteruit ging, leek de zalmshouw verloren te gaan. Maar gelukkig zijn er liefhebbers die de zalmshouw in ere hebben hersteld, zoals de enthousiaste schippers van De Ouwe Drijverschuit in Werkendam, die ook bemoeienis hebben met de oorspronkelijke rietaak De Vier Gebroeders. Dit originele schip is prima geschikt voor het maken van dagtochten in en rond de Biesbosch."

"Schitterend, die Brabantse Biesbosch. Dit is echt Nederland: de Dijk van een Delta, een samenspel van land, water, flora, fauna en mensen. Als meer mensen hier iets gaan ondernemen, zouden nog meer toeristen hier kunnen genieten van deze Nederlandse oernatuur. Waar kun je dat beter dan vanaf het water? Laat die exploitanten met hun boten maar komen. Ruimte zat. Misschien kom ik bij een volgende vaartocht nog bevers tegen. Ik heb gezien dat de bever het symbool is van de Biesbosch. En door zijn burchten en dammen is hij ook de architect van het landschap," zegt Marleen.

Marleen in de zalmshouw van de heer Hakkers, secretaris van vereniging De Ouwe Drijverschuit in Werkendam: "Laat mensen hier in de Biesbosch genieten van de oer-Nederlandse natuur van kreken, eilandjes en watervogels. Waar kan dat beter dan op een milieuvriendelijke manier vanaf het water. Dichter bij onze delta kun je niet zijn. Dat kan best nog meer geactiveerd worden."

Vervoer over water en Hollands Glorie

Waterbus van Dordrecht via Alblasterdam naar Ridderkerk

De volgende dag gaat de avontuurlijke reis door onze Dijk van een Delta verder richting Dordrecht. "Er zitten zo veel aspecten aan ons leven met water. We gaan vandaag weer een heel ander onderdeel er van meemaken", belooft Marc.

Hij heeft niets te veel gezegd. Met een supersnelle waterbus gaan ze vanuit Dordrecht naar Ridderkerk. Ze kunnen de fiets nog meenemen aan boord ook. Net als een echte bus stopt de waterbus bij verschillende haltes om mensen met hun fietsen mee te nemen. Onderweg is van alles te zien dat Nederland terecht zo beroemd heeft gemaakt. Ze passeren grote duwbakschepen, beladen met tientallen containers op weg naar Rotterdam. Op de werf in Alblasterdam liggen zeeschepen zo groot als kastelen om gebouwd of gerepareerd te worden. Marc vertelt dat onze scheepsbouw altijd een van de peilers



Marc: "Vanaf de waterbus heb je goed zicht op de scheepswerven van Alblasserdam. Ze vormen van oudsher Hollands Glorie."

Marleen: "Geen betere plek om het spannende verhaal van onze Dijk van een Delta te vertellen dan juist daar. Ruimte genoeg. Dat wordt een plek van belevens met grote allure. Samen met alle partijen moet dat gaan lukken."

van Hollands Glorie is geweest. "Tegenwoordig zijn er helaas nogal wat werven gesloten vanwege concurrentie vanuit het buitenland", merkt hij somber op. "Men is naarstig op zoek naar nieuwe invullingen."

"Geen betere plek toch om het spannende verhaal van onze Dijk van een Delta te vertellen dan juist daar. Kansen zien in plaats van bedreigingen. Als overheden en recreatieondernemers daar nou eens samen aan zouden gaan werken, dan wordt dat een plek van belevens met grote allure", vindt Marleen.

Daar achter de werf zien ze de beroemde molens van Kinderdijk. Die molens werden al in de achttiende eeuw gebouwd. Natuurlijk moet je hier geweest zijn. Maar liefst negentien Hollandse windmolens staan hier op een rij om het water uit de Alblasserwaard te malen naar de Lek en de Noord. En dat is hard nodig, want de Alblasserwaard ligt onder de zeespiegel. Zonder die molens zou de Alblasserwaard verdrinken en veranderen in een zee.

"Dit is misschien wel het meest beroemde stuk Nederland. Niet voor niets staan de molens van Kinderdijk op de lijst van werelderfgoed", weet Marc te melden.

"Weet jij trouwens waarom het hier Kinderdijk heet?" vraagt Marleen. Marc haalt zijn schouders op. Een mens kan nu eenmaal niet alles weten.

"Kijk, dat weet ik nou weer. Tijdens de Elisabethsvloed dobberde een wiegje met een baby erin op het water. Dat wiegje werd door een kat in evenwicht gehouden. Daardoor werd het kind gered. Uiteindelijk spoelde het wiegje met baby en kat aan op de dijk. Die hebben ze toen Kinderdijk genoemd."

Wonderlijk genoeg legt de waterbus niet aan in Kinderdijk. Dus stappen ze in Ridderkerk van boord en gaan van daaruit met het Driehoeksveer via Krimpen aan de Lek naar Kinderdijk. Nadat ze een stevige wandeling gemaakt hebben langs hordes buitenlanders

die de wereldberoemde molens gretig fotograferen, is het hoog tijd voor een broodje en een kop koffie. "Hier zouden ze toch veel meer van kunnen maken", vindt Marleen. "Niet onder de indruk dan?" informeert Marc. "Jawel, maar waarom zijn er hier niet meer hotels, zodat de toeristen in dit unieke gebied wat langer kunnen blijven? En waarom is er geen informatiecentrum dat al die buitenlanders de weg wijst naar alle unieke dingen dat er verder te beleven valt in onze Dijk van een Delta? Moet je natuurlijk wel van hieruit zorgen voor goed vervoer over water om de toeristen naar al die boeiende plekken te brengen waar ze kunnen ervaren hoe wij door de eeuwen heen hebben overleefd met water. "

Zo veel inspiratie van zijn dochter, brengt ook Marc op ideeën. "Het informatiecentrum voor de Kinderdijk is er wel, maar je hebt gelijk, ze kunnen in dat informatiecentrum ook heel goed aandacht besteden aan alles wat er te beleven valt in onze Dijk van een Delta. Gelukkig zijn er meer musea die het nodige laten zien waar we door eeuwenlange ervaring met water echte keien in zijn geworden. Wat dacht je van het Baggermuseum in Sliedrecht? En dan is er ook nog Hollands Glorie, een organisatie die zich bezighoudt met de toeristische verbindingen over water van de drie iconen in dit gebied, te weten: Kinderdijk, de historische stad Dordrecht en de Biesbosch. Maar kom, we moeten terug, er staat voor vandaag nog veel meer op het programma."

Naar de delta van de zeearmen willen ze. Het wordt een stevige fietstocht. Marc kijkt zijn dochter onderzoekend aan als ze in Dordrecht weer op de kade staan. "Eigenlijk verdient Dordrecht het dat we hier langer blijven. Dit is de oudste stad van Nederland met meer dan duizend monumenten in de binnenstad. Er zijn prachtige vergezichten, historische havens en bijzondere hotels aan het water, zoals Bellevue en Villa Augustus. Maar voor nu moeten we verder. Er is nog zo veel te zien in onze Dijk van een Delta", zegt Marc.



Marleen: "Nog een hele toer om hier te komen. Het zou toch leuk zijn als die waterbus hier ook aan zou leggen. Kinderdijk zou trouwens een prachtige plek zijn om te laten zien wat watermanagement betekent voor onze Dijk van een Delta."

De waarden van natuur en mensen

Hollandsch Diep, Volkerak, Krammer, Haringvliet

Via de Hoeksche Waard komen ze aan in Strijensas, een mooi dorpje met een prachtige ophaalbrug, dat grenst aan een natuur- en recreatiegebied. Van hieruit zijn ook rondvaarten te maken op het Hollandsch Diep.

"Dit is werkelijk een fantastisch mooie streek hier op de Zuid-Hollandse eilanden rondom Hollandsch Diep, Volkerak, Krammer en Haringvliet. Volop rust, ruimte en natuur. Ik weet zeker dat dit de komende jaren gigantisch ontdekt gaat worden tussen de drukke gebieden van de Rotterdamse Rijnmond en de Zeeuwse eilanden. Allerlei organisaties hebben dat inmiddels ook al begrepen, weet Marc als provinciebestuurder te melden. "Onder de naam Deltanatuur zijn ze hier bezig met nieuwe gevarieerde grote waterlandschappen in de Biesbosch, langs de rivieroever en kuststranden van de Zuid-Hollandse eilanden. In de Deltanatuur komen natuurontwikkeling, recreatie en veiligheid samen. Juist daardoor scheppen ze volop kansen", legt Marc uit.

"In het verleden heeft het hier vaak gespoekt," merkt hij op. "De mensen hier hebben het water altijd gevreesd. En terecht. Onvoorstelbaar wat voor inspanningen het gekost heeft om deze gebieden

aan het water te ontworstelen en veilig te houden. Daarvoor zijn hele grote, indrukwekkende werken uitgevoerd. Maar die hadden vaak wel drastische gevolgen. Niet alleen het water verloor aan dynamiek, maar ook op het land leek het een stuk minder levendig te worden. Het nieuwe beleid is dat we voor onze veiligheid en de kwaliteit van dit land met de natuur samen moeten werken. Ruimte scheppen voor het water, voor de natuur en voor recreatie."

"Noem eens een voorbeeld?," vraagt Marleen.

"Met de komst van de Haringvlietdam bijvoorbeeld is het Haringvliet van een dynamische riviermonding veranderd in een stuwmeer. Daardoor dreigde niet alleen het water, maar ook het hele gebied zo'n beetje tot stilstand te komen. Maar daar wordt nu echt hard aan gewerkt. Het Haringvliet is inmiddels een bekend en geliefd gebied voor watersporters geworden. Er worden daar ieder jaar bekende nationale en internationale zeilwedstrijden gehouden. De eilanden hebben zo veel te bieden. Schitterend toch zo'n oer-Hollands polderlandschap met dijken, bomerijen, karakteristieke ringdorpjes met hun kerktorens verscholen achter de dikke dijken, slikken en gorzen, stranden, oude havens en havenkanalen. Die kanalen zijn

steeds langer geworden door aangeslibd land. Er gebeurt al zo veel. Vanuit het Haringvliet kun je met je boot de zee op, maar ook kun je stroomopwaarts naar de Biesbosch of via het Volkerak naar de Grevelingen. Het eiland Tiengemeten dat is aangekocht, is aan de natuur teruggegeven met diverse recreatieve voorzieningen. Je kunt er kamperen, heerlijk door de natuur struinen en het landbouwmuseum bezoeken. Hier kun je zien hoe het land vroeger bewerkt werd.” Ze fietsen via Strijensas naar Numansdorp, waar ze lekkernijen van de Hoeksche Waard inkopen en met het pontje oversteken naar de vestingstad Willemstad, waarbij ze mooi zicht hebben op het fort Buitensluis wat ze bij vertrek passeren. Daar weet Marc veel over te vertellen. “Het Eiland van Klundert en de Willemstad, omringd door Hollandsch Diep, Volkerak, Dintel en Mooye Keene, was vanaf de zestiende eeuw een belangrijke schakel in de verdediging van het zuidfront van Holland en de scheepvaartverbinding met Zeeland. In de Tachtigjarige Oorlog werden daarom, naast de bouw van de vestigingen Willemstad en Klundert enkele forten op het Eiland aangelegd en houten en stenen wachthuizen op de dijken en gorzen rondom het Eiland aangelegd. Enkele namen van die wachthuizen? Schaepskey, Appelaer, Schuddebors, Spietberg, Bouwengeest, Becaf en Rijsenhooft. In de zuidwestelijke hoek van de Ruigenhil, waar Westdijk, Kraaiendijk en Helsedijk samenkomen, ligt het fort De Hel.” “Wat een boel geschiedenis ligt hier waar je samen veel mee kunt ontwikkelen”, verzucht Marleen. Vanuit Willemstad steken ze het Hellegat over om langs Krammer en Volkerak terecht te komen op Goeree Overflakkee. Op de Hellegatsplaten is een natuurgebied gerealiseerd met grote grazers. In het pittoreske Ooltgensplaat bezoeken ze het Oude Raadhuis, vanwaar ze na een heerlijke maaltijd door fietsen naar Den Bommel waar het tweetal overnacht bij een vriend van Marc. De volgende dag gaan ze verder langs Stad aan het Haringvliet naar Middelharnis, waar ze even ontspannen aan een strandje. “Ik wist niet dat je ook aan het Haringvliet zulke leuke strandjes hebt”, zegt Marleen. Marc vertelt dat men bij Middelharnis een innovatieve jachthaven wil maken met niet alleen watersport, maar ook met natuurontwikkeling en verblijfsrecreatie die op elkaar

afgestemd worden. Na Middelharnis komen ze langs Westplaat waar ze een kijkje nemen bij de vogelkijkhut. Hier zijn geulen en kreken gemaakt en stroomt het water in en uit, want de kreken staan in open verbinding met het Haringvliet. Door de wisselende waterstanden en de hoogteverschillen in het gebied ontstaat een grote verscheidenheid aan planten. De natte delen raken vooral begroeid met riet en worden door vele vissoorten gebruikt als paai- en opgroeigebied. De hoger gelegen delen overstromen sporadisch en zijn aantrekkelijk voor weidevogels. Dit is beschermd natuurgebied (Natura 2000), zoals in grote delen van de Delta. Door naar de visafslag in Stellendam, waar Marc en Marleen een vers visje eten alvorens ze via het mooie Goedereede en Ouddorp naar de Brouwersdam gaan. Al fietsend vertelt Marc wat de provincie Zuid-Holland, het Natuur- en Recreatieschap Haringvliet, Rijkswaterstaat, het Waterschap Hollandse Delta, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de gemeenten en de ondernemers allemaal van plan zijn. “Eigenlijk te veel om op te noemen. Een paar voorbeelden dan. De waterkwaliteit van Krammer en Volkerak gaat door verzilting verbeterd worden, zodat de stadjes met jachthavens weer levendig worden. Het Waterfront Moerdijk dient weer de sfeer te gaan uitstralen van vroeger met een jachthaventje, aantrekkelijke woningen, visserij, watergebonden natuur en voorzieningen bij de haven. Ook bij Stellendam wil men met woningbouw en verblijfs-recreatie het water recht in de ogen kijken en er niet met de rug naartoe gaan staan. Het ligt nu niet op onze route, maar we zouden over de Haringvlietdam kunnen fietsen om een kijkje in de vesting Hellevoetsluis te nemen. In de Quackpolder, vlak achter het mooie strand en het natuurgebied, komt daar een nieuw recreatiegebied. Volgende keer dan maar.” “Goede plannen”, zegt Marleen “Maar wil je het unieke karakter van dit land, zo helemaal omringd door water, beter kunnen beleven, zullen toch heel wat dijken nog beter toegankelijk gemaakt moeten worden voor de recreant. En dan die schitterende oude havenkanalen. Die moeten beslist weer bevaarbaar gemaakt worden. En dan nog eens wat anders, veel recreatievoorzieningen en kroegen zijn hier op zondag gesloten”, moppert ze als ze vergeefs zijn afgestapt

voor een gesloten deur van een spaarzame horecagelegenheid. “Daar werken ze hier ook hard aan”, verzekert Marc. “Het prachtige cultuurerfgoed, de natuur en de dorpskernen mogen beslist nog aantrekkelijker worden voor de toerist. Je kunt hier als recreatie-ondernemer kansen grijpen. Die zijn er volop. Maar van de andere kant moet je de Zuidwestelijke Delta wel leefbaar houden. Of liever: nog leefbaarder maken. Dat betekent dat ze hier voortdurend een goede balans moeten zien te vinden tussen natuur en economie. Het gebied dient ontsloten te worden, maar aan de andere kant zijn juist de rust en de ruimte hier de grote kwaliteiten. Daar moet je zuinig op zijn. Die benadering sluit prima aan op het specifieke karakter van de eilanden. De waarden van de natuur en de christelijke waarden van de bevolking dienen niet alleen te worden gerespecteerd, maar juist ook te worden benut. Rust en bezinning staan hier centraal bij de toeristisch recreatieve ontwikkeling. Aansluiting zoeken bij de landschappelijke en historische waarden en deze juist versterken: dat is de kracht.” “In dit gebied zijn zulke schitterende, ontroerende verhalen. Het Vuile Gat, het Hitschersche Gat, het Hellegat, de Kwade Hoek, het Ventjagersgaatje, het Aardappelen Gat, de Appel Zak. Allemaal hebben ze hun eigen boeiende geschiedenis. Die lokale, regionale verhalen, die kleuring en invulling geven aan dit gebied binnen het grote relaas van een Dijk van een Delta, verdienen het om opgetekend te worden. Recreatieondernemers, overheden en instanties moeten die verhalen tot leven brengen. Ze bieden zo veel mogelijkheden,” zegt Marc.

Marc: “Schitterend gebied hier rondom Hollandsch Diep en Haringvliet. Volop rust, ruimte en recreativenatuur. Dit gaat geheid ontdekt worden tussen de drukke gebieden van de Rotterdamse Rijnmond en de Zeeuwse eilanden.”

Marleen: “Maar dan moeten recreatieondernemers nog meer de gelegenheid krijgen om het gebied aantrekkelijk te maken.”





Marleen: "Er moet meer beweging komen in het Grevelingenmeer. waar kun je beter zijn dan langs levend water in onze Dijk van een Delta?"

Waterkwaliteit

De Grevelingen

Op de acht kilometer lange Brouwersdam, die de Grevelingen tussen Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland afsluit, bewonderen ze dit staaltje van Nederlandse waterbouwkunde. "Het land is er een stuk veiliger door geworden, maar er zitten ook nadelen aan het afsluiten van de zeearmen. Je krijgt er stilstaand water door. Daardoor gaat de waterkwaliteit achteruit", doceert Marc. "Er moet dus weer beweging komen in het Grevelingenmeer. De getijden moeten weer hun werk kunnen doen. Zo 'n 50 centimeter verschil zou niet verkeerd zijn. In de Brouwersdam komt een 200 meter lange afsluitbare doorlaatsluis waardoor het zeewater weer binnen kan komen. Het water wordt dan weer fris door de getijdenwerking, maar bovendien kunnen ze met turbines in de sluis duurzame energie opwekken. De natuur doet het werk. En als door klimaatverandering het water op de rivieren te hoog komt, laten ze de turbines gewoon de andere kant op draaien. De Grevelingendam gaat een mogelijke verbinding vormen met Krammer-Volkerak, waardoor de Grevelingen als opvangbekken kan fungeren voor een teveel aan water vanuit de rivieren bij hoge waterstanden op de Noordzee. Dit zou mogelijk ook een open verbinding kunnen zijn in

de vorm van een brug, zodat de watersport hiervan kan profiteren. Hierdoor wordt Nederland klimaatbestendiger en wordt een extra verbinding voor boten gerealiseerd. Daarmee komt een Rondje Delta in de boot steeds dichterbij. Door een sluis kunnen de schepen vanaf het Grevelingenmeer rechtstreeks de zee op. Naast de ontwikkeling van de getijdencentrale en de schutsluis wordt dit gebied ook als hotspot for Active Leisure ontwikkeld met aandacht voor de kwaliteit van de openbare voorzieningen, beachsportactiviteiten, evenementen en arrangementen, de beleving van de natuur onder water met een infocentrum in het zuidelijk entreegebied van de Brouwersdam en het afzinken van een groot betonnen scheepscasco en een waterthemapark. In het nieuwe informatiecentrum voor de Brouwerdam, de Voordelta en de Grevelingen worden mensen gestimuleerd het gebied te gaan beleven. De rondvaartboot ontwikkelt opstapplaatsen op Port Zeelande, De Punt, Den Osse en het eiland Stampersplaat met mogelijkheid van een rondwandeling met Staatsbosbeheer. Verder is sprake van het RTM trammuseum waar met authentieke stoom- en dieseltrammetjes over De Brouwersdam gereden kan worden. Er is een Eco hotel in ontwikkeling en een bos-

en bunkerroute. De slikken van Flakkee vormen een uniek natuurgebied in ontwikkeling met vogels, oerossen en paarden, excursiemogelijkheden met de kar, een paviljoen en een padenstructuur met informatievoorziening. Het recreatiestrand Grevelingendam krijgt een opknopbeurt, mogelijk aangevuld met een extra eiland voor de kust. Er zijn plannen voor een kabelbaan die de verbinding legt met het eiland Schouwen-Duiveland en die terug doet denken aan de manier waarop de dam destijds is aangelegd door het storten van zand met een kabelbaan. Ik heb op deze bijzondere plek een huisje gehuurd. Kunnen we overnachten en morgen een flink deel van de dag zijn we lekker aan het water voordat we verder gaan. Nou, wat vind je er van?" vraagt Marc "Strak plan," zegt Marleen. De volgende dag komen ze er achter hoe veel dit gebied juist door het samengaan van nieuwe economische en ecologische ontwikkelingen te bieden heeft voor de toerist. De Grevelingen is het grootste zoutwatermeer van West Europa. Als onderdeel van onze Voordelta is het een belangrijk beschermd natuurgebied (Natura 2000) voor vogels en zeehonden. De Grevelingen is erg geliefd bij watersporters vanwege het rustige vaarwater, de natuur, de dorpjes en haventjes. Door het ontwikkelen van een Rondje Grevelingen komt er een echte verknoping van het toeristisch recreatief aanbod en de natuurbeleving. Er ontstaan grote arealen getijdennatuur. De onderwaternatuur wordt versterkt. Door dit alles kan De Grevelingen zich nog meer profileren als de Duiklocatie van Nederland. Marleen voegt de daad bij het woord. Jui-chend zoekt ze van de waterjump af, een schans van wel acht meter hoog en 25 meter lang. Met een grote plons komt ze terecht in het water van het Grevelingenmeer.

Recreatiepark Schouwen in Renesse

Informatietheater

Van de Brouwersdam naar Vakantiepark Schouwen in Renesse is maar een kippeneindje als je gewend bent om urenlang te fietsen over kilometerslange dijken, bruggen en dammen, langs uitgestrekte akkers, piepkleine, eeuwenoude dorpjes onder fantastische wolkenluchten. Al gauw komen ze aan op Vakantiecamping Schouwen in Renesse. Op een leuk veldje kunnen ze hun tentje opzetten. “Jullie moeten vanmiddag beslist komen kijken naar ons theater”, zeggen de zusjes Claire en Chantal van der Reijnst. De twee jongedames hebben deze gezellige familiecamping overgenomen van hun ouders. De meiden bruisen van ideeën. “We mikken hier op ‘lime’. In de termen van Gastvrij Nederland is dat een gezellige familiecamping met veel rust en ruimte voor de ouderen en een leuk programma voor de kinderen. Die kunnen hier meedoen aan allerlei activiteiten.”

“Wat goed dat zulke jonge meiden de schouders zetten onder deze camping. Met zo veel enthousiasme wordt het vast een groot succes. Prachtig toch. Zo veel ideeën. Zo veel ondernemersgeest. Daar zouden er meer van moeten zijn.” Marleen wordt er helemaal blij van. Die middag genieten vader en dochter in het theater van de humoristische avonturen van de Comtessa van Renesse. Die is wel een behoorlijk beetje bekakt, maar dat is wel lachen en intussen steek je met al die doldwaze avonturen een heleboel op over leven met water in Zeeland. “De Comtessa wordt heel belangrijk voor onze Dijk van een Delta”, meent Marc. “Beetje verliefd?” informeert Marleen belangstellend. “Wie weet. Maar alle gekheid op een stokje. Het mysterie hoe de mens hier in dit lage land met zijn woeste watergeweld kans heeft gezien te overleven moet wel spannend verteld kunnen worden aan toeristen uit binnen- en buitenland. Het is immers een uniek verhaal van dijken, sluizen, dammen, gorzen, slikken, polders, verdronken dorpen. De Comtessa heeft het zelf allemaal gezien en beleefd. Ze neemt je meeslepend mee op haar avonturentochten door onze delta. Betere voorlichting kun je niet hebben.”

Comfortcamping Scheldeoord in Baarland

Energie

De volgende ochtend moeten ze weer vroeg uit de slaapzakken. Het wordt een hele reis via de beroemde Oosterscheldekering naar Beveland. “Moet dit nou echt? Er komt geen einde aan. Ik weet niet meer waar ik de energie vandaan moet halen. Loopt er hier geen trein of zo?”, zucht Marleen. “Voor energie moet je op Zuid-Beveland zijn”, zegt Marc. “Hollandse meiden uit de Dijk van een Delta halen daar hun energie vandaan. Echt waar. Als je er niet geweest bent, weet je niet wat je gemist hebt. Geloof me nou maar. Ik zal je het geheim laten zien van de Zak van Zuid-Beveland.” “Pardon? Voel jij je wel lekker of zo?” “Marleen, je ziet eruit als een onweerswolk. Maar voor zon en een goed humeur moet je echt in Zuid-Beveland zijn. Laat je verrassen. Kom op. We gaan onze energievoorraad flink bijtanken. Dat kan

nergens beter dan daar. Zelfs bikkels hebben dat af en toe nodig.” Na een stevig ontbijt heeft Marleen weer moed genoeg verzameld om verder te gaan. Daar in Zuid-Beveland bij de Westerschelde vinden ze de Comfortcamping Scheldeoord bij het dorpje Baarland. Op de dijk van de Westerschelde ontmoeten ze Robbert Northolt, de beheerder van de Comfortcamping. “Ja, voor energie moet je bij ons zijn”, verzekert Robbert. “Daar is heel dit land door gevormd. Stukje bij beetje is Beveland veroverd op de zee. In het verleden streken hier herders uit Brabant neer met hun schapen. Ze gingen wonen op natuurlijke hoogten, die omringd waren door water dat hier vrij spel had. Met dijken, sloten en sluizen hebben die Brabantse herders het gebied rondom die verhogingen steeds verder weten uit te breiden en te cultiveren. Maar dat ging niet vanzelf. Herhaaldelijk ging het mis en eiste het water het door de mensen veroverde gebied weer terug. Dijken braken door met alle ellende van dien. Hele dorpen verdronken. Hier vlakbij de dijk in de Westerschelde ligt het verdronken dorp Stuyvesant. Elders ontstonden bij de doorgebroken dijken welen. Wielen zeggen ze elders. Dijken werden weer dichtgemaakt. De welen bleven achter. De mensen begonnen met nieuwe energie op de slikken met sloten, sluizen en dijken het land weer op het water te veroveren en in cultuur te brengen. Hier bij Scheldeoord kunnen we heel die heroïsche strijd in het landschap laten zien. We laten onze bezoekers het natuurlijke landschap van de delta van de zee en de primitieve omstandigheden van de eerste ontginners beleven. Hier achter de dijk hebben we een fraai drassig natuurgebied waar kampeerders dat oergevoel echt kunnen ervaren met tentjes tussen waterpartijen en schreeuwende scholeksters. En elders in het landschap zie je dan weer de oude dorpskernen op verhogingen in het landschap. De hele historie heb je hier bij elkaar: het water van de Schelde, de dijk, de slikken, de oude nederzettingen.”

“Het past perfect bij het grote verhaal over de Dijk van een Delta”, zegt Marleen. “Maar moet ik tegenwoordig voor energie naar de kerncentrale in Borsele?”

“De kerncentrale geeft voor veel mensen een negatieve associatie. Dat is zo. Maar de kerncentrale voorziet Nederland wel van energie. Dat geldt trouwens ook voor de kolencentrale, de Sloecentrale, de getijdencentrale en de windmolens. Wij doen hier in Zuid-Beveland van alles met energie. Wist je dat hier de zon, onze grootste energiebron, vijftien procent meer schijnt dan ergens anders in Nederland? We hebben hier heel veel fruit, appels, peren, bessen, noem maar op. Met al dat zonlicht wil het best rijpen. Sappig, vers fruit is gezond en je krijgt er echt wel energie van.

We hebben hier zo veel appels en peren dat we die soms niet allemaal op kunnen eten. We vergisten dat fruit. Daar kun je energie mee opwekken. Duurzame energie. Daar doen we hier nog veel meer mee. Hier bij de Westerschelde zijn de getijden van de zee volop actief. We maken er gebruik van door met een getijdencentrale energie op te wekken. En met al die zonneschijn kunnen we natuurlijk ook heel goed gebruik maken van zonnepanelen om energie op te wekken.”

“En hoe kan ik dan behalve met fruit mijn accu weer opladen?” vraagt Marleen.

“De rust en de ruimte die je hier in het Nationaal Landschap Zak van Zuid-Beveland kunt ervaren, zorgen ervoor dat je de menselijke accu weer op kunt laden, zodat je weer vol energie aan de slag kunt.

Maar dat geldt ook voor de natuur. Trekvogels en andere natuur hebben hiervoor de ideale gelegenheid op slikken, schorren, platen, in het Sloebos, het heggegebied en rondom de Zwaakse Weel. En nadat je de accu weer hebt opgeladen hier in de gemeente Borsele, biedt het gebied ook voldoende gelegenheid om de energie weer kwijt te raken met fietsen, mountainbiken, wandelen, hardlopen, wielrennen, kitesurfen.”

“Wat veel! Maar hoe weten de bezoekers waar ze dat allemaal vinden kunnen?” informeert Marleen.

“We denken erover om hier met een aantal partijen een Energie-Evoluon te stichten met informatie wat er allemaal te doen is. We gaan daar ook educatie geven over energieopwekking en fruitteelt. Er komt een horecagelegenheid en het is een startpunt voor rondleidingen, fiets- en wandelroutes”, laat Robbert Northolt weten.

“Goed verhaal, Robbert. Laten we al die energie van Zuid-Beveland maar eens lekker op ons laten inwerken en dan vliegen we morgen als een speer naar Zeeuws-Vlaanderen.”

“Jullie zijn welkom op onze Comfortcamping Scheldeoord”, nodigt Robbert uit.

Fris en fruitig stappen vader en dochter de volgende dag op de fiets en rijden via Zuid-Beveland naar Vlissingen. Daar steken ze met de pont de brede Westerschelde over naar Breskens in Zeeuws-Vlaanderen.

Robbert Northolt: “Samen met overheden en andere partijen doen we er hier in Zuid-Beveland van alles aan om de toeristen te laten genieten van een breed palet aan energiemogelijkheden.”

Marleen: “Wat een mooi onderdeel van onze Dijk van een Delta. De kansen voor innovatie liggen hier voor het grijpen.”



Kustversterking, natuurontwikkeling, recreatie

Waterdunen Breskens

In West Zeeuws-Vlaanderen vlakbij Breskens hebben ze een caravan gehuurd op camping De Napoleon Hoeve vlak aan zee. Marc heeft een afspraak geregeld met Arno Boomert.

Die neemt ze mee het gebied in. “Kijk, waar nu groene akkers liggen, zullen straks zeesterren en krabben te zien zijn in de gecontroleerde getijdenstroom. Waar nu hekken staan, zullen straks zwermen watervogels vliegen en zal het zoute water komen en gaan. En tegen die hoge dijken zullen duinen glooien met wuivend helmgras in plaats van kale basaltblokken.”

Boomert was vroeger de eigenaar van De Napoleon Hoeve. Hij heeft het bedrijf verkocht aan Molecaten en houdt zich nu als initiatiefnemer vooral bezig met het project Waterdunen. Dat omvat de aanleg van driehonderd hectaren natuur en recreatienatuur. Daarvoor moeten in totaal ongeveer 350 hectaren agrarische grond een andere bestemming krijgen.

“Het gebied dat hier gepland is in de Oud-Breskenspolder bestaat straks uit 150 hectaren estuaria natuur, met zilte graslanden, struiken en zoutbrakke meertjes en honderd hectaren recreatienatuur. Ook is er zilte landbouw mogelijk. Naast de honderd hectaren

recreatienatuur komt er voor de dagrecreatie en het toerisme een 4-sterrenhotel met tachtig kamers met uitzicht op zee, vijftig hectaren met 400 recreatiewoningen inclusief parkeren en een duincamping voor vrij kamperen. Door een gecontroleerde eb en vloed ontstaat een zilte getijdennatuur, die uitstekend geschikt is voor foeragerende trekvogels. Het vogelgebied gaat omringd worden door natuur met recreatief medegebruik voor fietsers, wandelaars, vogel- en natuurliefhebbers.

Zo'n project kun je niet in je eentje. Samen met een investeerder, natuurbeheerders, lokale overheden, de provincie Zeeland, het Waterschap Zeeuws-Vlaanderen en vier ministeries werken we aan Waterdunen. Het is dan ook niet niks wat we hier gaan doen: vierhonderd bungalows, driehonderd duinkampeerplaatsen en driehonderd hectaren nieuwe natuur.

Daarmee zijn we er niet. De zeedijk waar De Napoleon Hoeve tegenaan ligt, blijkt zeer onbetrouwbaar te zijn. De dijk staat op de lijst van acht “prioritair zwakke schakels” van Nederland. Deze zwakke schakels dienen hoe dan ook voor 2012 te worden versterkt, zeewaarts of landinwaarts. Zeewaartse dijkversterking kan in dit geval

niet omdat er vlakbij de kustlijn een tientallen meters diepe vaargeul ligt. Dus bedacht Verkeer en Waterstaat om een brede duinenrij aan te leggen achter de bestaande dijk. Kunstmatige duinen dus, die een mooie en duurzame oplossing bieden waarmee de veiligheid voor tweehonderd jaren gewaarborgd moet zijn. Met die kustversterking zijn vijftig hectaren land gemoeid. Maar liefst 2,3 miljoen m³ zand zal acht tot tien meter hoog worden opgespoten.

De ruimtelijke verbeteringen zullen ook een economische impuls geven aan deze regio. We schatten het voorzichtig in, maar we gaan er vanuit dat Waterdunen 283.000 extra verblijfstoeristen per jaar op zal leveren, plus 150.000 extra dagrecreanten. Op structurele basis zal het tussen de 150 en 350 extra arbeidsplaatsen opleveren. Marc, je zult er als provinciebestuurder wel blij mee zijn als ik je vertel dat provinciale staten van Zeeland bij dit alles steeds de regie in handen hebben gehad.”

“Dat is ook niet zo gek”, zegt Marc. “De provincie schiet immers de kosten van het hele project voor.”

“Is iedereen dan even blij met het project? Er moeten immers boeren van hun bedrijf af. En de zee de ruimte geven om zomaar het land binnen te dringen, dat ligt nogal gevoelig hier in Zeeland heb ik ondertussen wel begrepen”, merkt Marleen zuinig op.

“Dat klopt”, zegt Arno Boomert, “maar we gaan helemaal geen zee-wering slopen. We gaan juist de zwakste dijk versterken. Inderdaad, we maken een gecontroleerde in- en uitlaat voor zeewater. Maar dat betekent niet dat we zomaar een gat in de dijk slaan. Veiligheid, natuur en recreatie gaan hier hand in hand. Natuurontwikkeling is daarbij onontbeerlijk, want zonder natuur geen recreatieproduct en zonder recreatieproduct geen natuur. De natuur, dat is mijn product.”

Arno Boomert, Marleen en Marc kijken vanuit een vogelobservatiehut de toekomst in van het project Waterdunen: “Volop kansen voor nieuwe projecten in de recreatie. Samen met tal van andere organisaties gaat hier voor de sector veel gebeuren.”



Het grote mythische verhaal van onze Dijk van een Delta

Na een dag vol zon, zand en zee is het heerlijk slapen op camping De Napoleon Hoeve.

Dan is het tijd om terug te gaan van Zeeuws-Vlaanderen naar Zevenaar. Daar staat bij de Panoven immers de auto en daar liggen ook nog een paar bakstenen te drogen waar hun namen in staan gekrast.

“We gaan lekker met de trein terug. We kunnen de fietsen meenemen. Is allemaal geregeld”, zegt Marc.

Terwijl het landschap dat ze zo goed hebben leren kennen aan hen voorbijschiet, zegt Marleen: “We hebben in anderhalve week

ongelooflijk veel gezien en meegemaakt. En dat is eigenlijk nog maar het bovenste laagje parels in onze deltaschatkist. Daar liggen er nog zo veel onder. Er kan nog zo veel meer in de Dijk van een Delta als het gaat om kleibeleving, watersport, landbouw, waterberging, vervoer, waterkwaliteit, energie, natuurontwikkeling, monumentenbescherming. En dan noem ik nog maar een paar dingen. Er zijn overal nog zo veel verhalen die op alle plekken verteld en beleefd moeten worden en die allemaal horen bij ons grote verhaal van de Dijk van een Delta. Ik ben er wel achter dat we het in elk geval samen moeten doen. Zo’n inspirerend verhaal, daar wil je als ondernemer en als overheid toch bijhoren? Ik zie zo veel kansen, zo veel uitdagingen om ons indrukwekkende erfgoed over leven met water in dit land uit te bouwen en te ontwikkelen.”

“Helemaal me eens”, zegt Marc. “Graag vertel ik je het grote mythische verhaal dat gaat over verleden, heden en toekomst van beleven in een Dijk van een Delta. Ooit stroomde Rijn hier rechtdoor. Hij is water. Hij wil stromen. Hij wil naar de plaats waar al het water bij elkaar komt. Hij wil naar de zee. Maar ooit gebeurde het wonder. Hij had zijn eindbestemming bijna bereikt. Nog een paar honderd kilometer in rechte lijn doorstromen en hij zou er zijn. Daar in het lage land niet ver van de zee zag hij Reina. Wat een vrouw! Zo lieflijk en pront zag hij op zijn lange reis geen enkele vrouw. Brede heupen om op te kunnen bouwen. Haren als golvend goudgeel graan. Wangen als bellefleuren. Lippen als kersen. Roomwitte armen die je zachtjes kunnen wiegen.

De stoere kerel Rijn wilde meteen halt houden om Reina beter te leren kennen. Maar als rivier kun je dat niet maken. Reina schrok hevig van die muur van water die de halt houdende Rijn opeens vormde. Als die kolossale waterwand om zou vallen, zou ze er onder bedolven raken. Ze holde weg zo snel haar machtige benen haar dragen konden. En verliefde Rijn? Die splitste zich onmiddellijk bij de ingang van dit land om Reina met meerdere armen te kunnen omhelzen.

Een vrouw als Reina heb je nooit alleen. Nord woont op zee. Hij voelt zich daar machtig en sterk. Maar hij miste een vrouw. Opgewonden raakte hij als hij daar op het land de mooie Reina zag lopen. Nord was er van overtuigd dat hij Reina zou krijgen. In alles was hij Rijn immers de baas. In watermassa en razende kracht kon Rijn niet bij hem in de schaduw staan.

“Achter de horizon heb ik een kasteel vol bedienden, goud en juwelen. Trouw met me. Jij wordt de koningin van mijn onmetelijke rijk”, zei Nord als hij verleidelijk voor Reina danste aan de kust. Daar kan op den duur geen vrouw weerstand aan bieden. Op een dag kwam Nord aan de kust met een groot schip met wel honderd matrozen, tien koks en het verrukkelijkste zeebanket aan boord. Het kostte Nord weinig moeite om Reina de loopplank over te laten gaan voor een heerlijke zeereis. Nooit is Reina teruggekeerd. En waar verliefde Rijn ook zoekt, op het land en in de zee is: er geen spoor van haar te vinden, of het moesten de zilte tranen zijn, waarmee ze de zee zo zout maakt dat het zeewater voor geen mens meer te drinken valt. Natuurlijk vraagt

Rijn aan Nord voortdurend waar hij Reina vinden kan. Maar Nord antwoordt hem dan bulderend van het lachen dat hij maar beter moet zoeken.

Hartstochtelijke Rijn geeft de hoop nooit op. Daarom blijft hij steeds maar geschenken aanvoeren. Alles wat in Europa los en vast zit, neemt hij mee naar zijn eigen delta als opbouwend geschenk voor Reina, omdat hij ervan overtuigd is dat ze ooit terug zal komen. Daarom doordrenkt hij voortdurend dit gebied tot in al zijn vezels.

Het is een voorrecht om als mens in de delta van Rijn te mogen zijn. Waar vind je immers meer passie, hartstocht en ware liefde? Maar je moet met onstuimige Rijn wel goed om kunnen gaan, want niet zelden toont hij zich een wilde minnaar. Als je Rijn begrijpt, ben je hier gelukkiger dan waar ook ter wereld. De mensen die de delta van oudsher kennen, geven Rijn dan ook de ruimte, verdedigen zijn land, gebruiken de goede gaven die hij al duizenden jaren meebrengt en laten anderen ervan genieten.

Het is fantastisch om te mogen delen in de hartstochtelijke omarming van de eeuwig jonge, eeuwig vitale, altijd verliefde Rijn. Hier vind je de beloning van wie werkelijk verliefd is: voortdurende troost, warmte en energie.

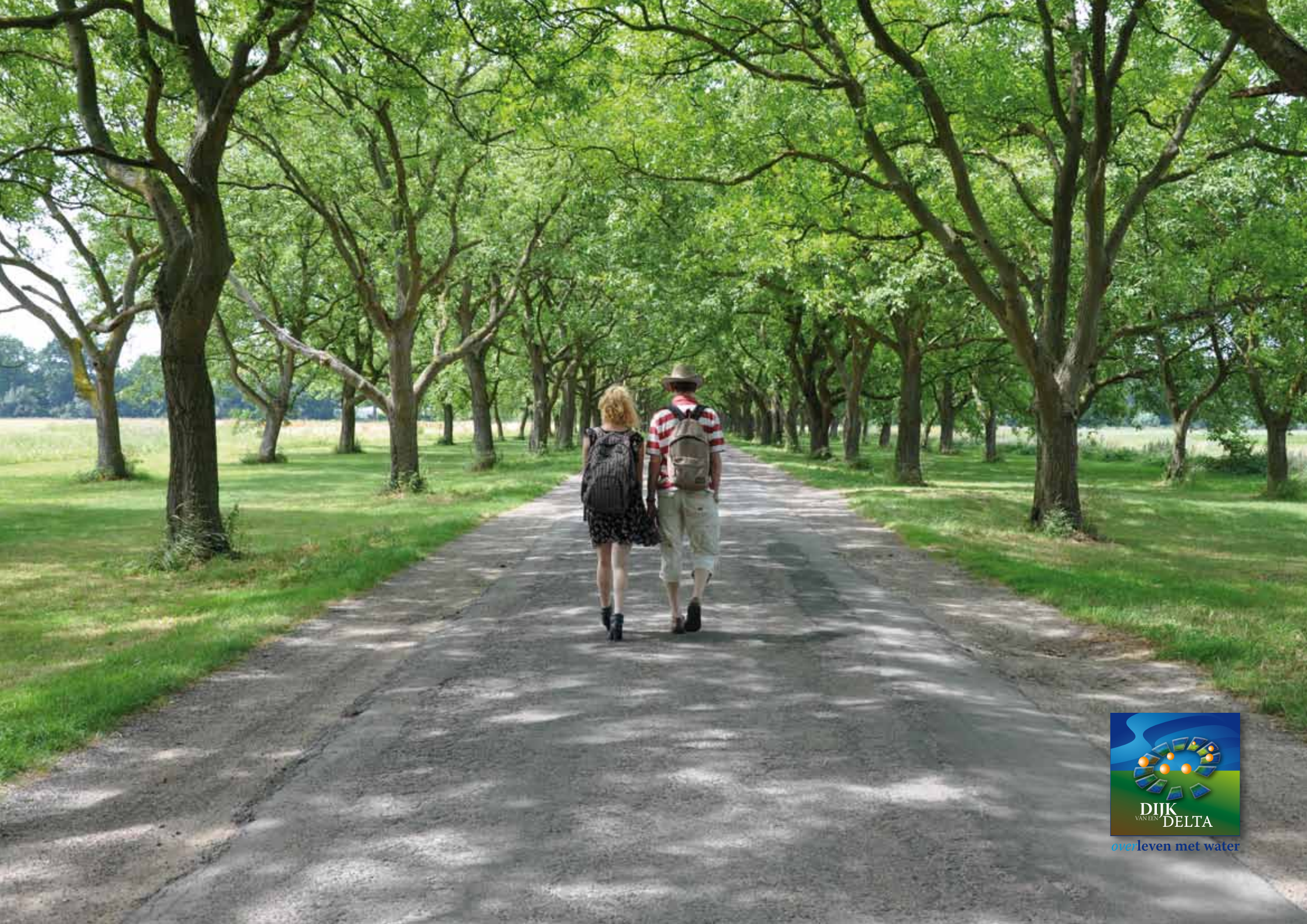
Dit verhaal vat al die schitterende belevingen in dit unieke gebied van een Dijk van een Delta samen. Het geeft inspiratie, nodigt uit en smeedt alle elementen voortdurend aaneen in een zich eeuwig verjongend verhaal, even vitaal als Rijn zelf.”

“Wat een mooi verhaal”, zegt Marleen. “Ik weet zeker dat mensen

erdoor geïnspireerd worden om in de geest van Rijn samen te gaan ondernemen in dit gebied om toeristen van heinde en verre te laten genieten van al het moois dat in dit geweldige gebied te vinden is. Ondernemers en alle betrokken instanties worden door dit geweldige verhaal verleid om een Dijk van een Delta verder te ontwikkelen. En ik heb erdoor besloten dat ik een opleiding recreatie en toerisme ga doen. Zeker weten.”



overleven met water



overleven met water